

KÉRDÉSEK ÉS TÁVLATOK

Sok szem tekint ma *Kína* felé, amely nemcsak politikai fordulaton megy át, de a tudósítások szerint *szellemi-lelki válságban* is él. Eről az utóbbi mozzanatról olvastunk érdekes cikket egy olasz író, Benedetto Fedele tollából, akinek főleg történeti fejtegetései ragadták meg figyelmünket.

A kínai civilizációt, amely a keresztény időszámítás előtti első évezredben alakult ki, Fedele *három fő összetevő eredményének* mondja. Az egyik a *török-mongol törzsek pásztorkodó nomád kultúrájának elemei*. Nyomai ennek a testi sajátosságok (mandulaszem, benyomott orr, közepes termet, sárgás bőr, fekete haj), az állattenyésztési módok, a nagy-család és a monarchikus állam, az ősök kultusza, a Mennyeek Istenének eszméje, aki a kisebb istenségeknek parancsol, a nemesség, a tekintélyi okok szülte háborúk és játékok. A másik összetevő a *vadász kultúrák totemisztikus elemei*. Megnyilatkozásuk a Nap-mitológia, a mágia, az ipari mesterségek, olyan törzsi szervezet, amelyben még nem a vérszerinti utód, hanem a legerősebb és a legügyesebb a főnök. A harmadik összetevő *az anyajogú földművelő kultúra elemei*: a falutelepülés, az asszony és az anyai nagybátya uralma, a tavasz ünneplése, Hold-mitológia, naptár, szabad párválasztás, emlékezés a halottakról. Mindezeknek a sokban ellentétes elemeknek vegyülése a Krisztus előtti második évezredben zajlott le s ebből állt elő a Nagy Kína, a Középbírodalom, amely lépésről-lépésre nyelte magába az egész Távolkeletet.

Politikai téren — írja Fedele — a *pásztorkodó nomád elemek kerültek fölénybe*. A totemizmus és az anyajog eltűnt. Arra azonban, hogy megvoltak, ma is következtetni lehet a legendákból, népmesékből és egyes házi szokásokból. Győzedelmeskedett a *patriarchátus*, a *monarchia* és a hierarchizált *Mennyeek Istene*. A földművelés azonban mégis túlnőtt fontosságban az állattenyésztésen és a falu lett a népi tömegek életének középpontja. Megjelennek azért a városok is, ahol a nemesség s körülötte a kereskedők és az iparosok laknak. A császár mindjobban bezárkózik a fővárosba. Misztikus elméletek a láthatatlan szent és isteni főnökké emelik. A nép távol áll az udvar életétől, vele csak annyi közössége, hogy fizeti az adókat és az illetékeket. Az idő múlásával a mágia annyira megy, hogy az uralkodó a *szemek számára tiltott lényvé válik*, rá sem szabad pillantani, s ha kimegy palotájából, útjában be kell csukni az ablakokat. Isten lesz belőle, akárcsak Japánban, Koreában, Indokínában és Sziámban. A mágikus felfogás mellett azonban van egy észszerűbb vallási áramlat is, amely a császárt Isten teljhatalmú megbízottjának és papjának tekinti. A császár mivelta és szerepe körül tehát — állapítja meg Fedele — *két kulturális irány keveredik* és csak az etnológus tudná a kevert elemeket eredetiségükben különválasztani.

Különös, hogy ez a kínai világ a maga falusi és városi, társadalmi és vallási, császári és feudális szerkezetében közel háromezer éven át szinte mozdulatlanul fenn tudott maradni. A változást így, amely 1912-

ben következett be, amikor a császárság összes mítoszaival megdőlt, földrengéshez hasonlíthatjuk. Látszatra a hagyományos élet tovább folyt. A lakosság 75%-a még mindig földművelő, 20%-a iparos és kereskedő, 5%-a köztisztviselő és szabad értelmiségi. Az alap is még a falu, de a városok mind modernebb civilizációja már fokozottan vonzza a tömegeket. A kínaiak 25%-a ma város lakó. *Sokkal feltűnőbb azonban szellemi-lelki téren az eddig eltelt 37 esztendő hatása.* Lépten-nyomon láthatók a jelei annak, hogy az egyén felszabadította magát a „potestas paterna”, az atyai hatalom alól. Az ifjú, mihelyt elvégezte a középiskolát, s általában a városi fiatalság maga kívánja intézni a sorsát. A nő sincs már elzárva. Bátran jár-kezel az utcán, testszínű harisnyát visel, festi az arcát, pirosítja az ajkát és belekarol partnerébe. Mindezt, ami nekünk megszokott, négy évtizeddel ezelőtt még képzelni sem lehetett volna Kínában. Fedele szerint dívik a szabadszerелем. *A vezető réteg és az értelmiség szinte teljesen szakított a vallással, amely gyorsan veszít talajt az egyszerű népnél is.* Az antik Kína „szent könyvei”, a *konfucianizmus* és a *taoizmus* csak történeti emlékek. A legkülönbözőbb irányok hadakoznak: hedonizmus és nacionalizmus, atheizmus és indifferenzizmus.

A katolikus hittérítők mindenesetre biznak abban, hogy Kína újjászületése rövidebb, vagy hosszabb vajúdás után a *kereszténység jegyében* fog végbemenni. Igaz, hogy a megkereszteltek száma még alig éri el a 3 milliót, ami nem sok a 460 millióra becsült összlakossághoz mérten, de az is tény, hogy a kereszténység az utolsó 50 év alatt nagyobb haladást tett Kínában, mint a megelőző hat évszázadban együttvéve.

* * *

Arra a nagy kérdésre, hogy a maradványaiban feltétlenül továbbélő, hagyományos kínai civilizáció *kapcsolódhat-e folytatásként a kereszténységhez*, egy másik írásból próbálunk feleletet kapni. Ennek szerzője Johannes Thaurén egyetemi tanár, az *Isteni Ige Társaságának* tagja, aki *Konfuciusról* értekezik abból az alkalomból, hogy az idén van 2500-ik évfordulója a nagy kínai bölcselő születésének. Konfucius ugyanis 551-ben született Krisztus előtt. Az emberi szellem történetében — mondja Thaurén — vannak fordulópontok, amikor különböző helyeken egyszóval lépnek fel nagy gondolkodók, hogy egymástól függetlenül megfogalmazzák és tudatosítsák azokat a problémákat, amelyek a további fejlődés számára alapvetőkké válnak. *Hegel* ezt a jelenséget egyenesen „*fatum logicum*”-nak nevezte. Ha *Hegel* nézete így általános törvényszerűségként túlzásnak is tűnhetik előttünk, a Krisztus előtti VII. és VI. század váltásakor Keleten valóban megfigyelhető a párhuzamosság, mert amikor Kínában Konfucius, akkor Indiában *Buddha* és Perzsiában *Zarathustra* tanított. Thaurén szerint mindhármuk közül Konfucius gyakorolta a legmélyebb, a legszélesebb és a legtovább tartó hatást.

Azokat az adatokat, amelyek bármely lexikonban megtalálhatók, fölösleges volna Thaurén dolgozatából átvennünk. Talán csak annyit, hogy Konfucius családi neve *Kung* volt, ehhez fűzték később a „*fucse*”

szót, ami „mestert“ jelent. A *Kung fucsét* latinizálták azután Konfuciussá. Pályafutásából pedig azt említjük meg, hogy előbb nyilvános tanító volt, majd miután Lu állam miniszterelnökének fiát is nevelte, városi kormányzó, később miniszter lett. Az udvari intrikák azonban elvették kedvét a közszolgálattól. Attól kezdve csak a kiválasztott tanítványok oktatásának és az írásnak élt. Hetvenkét éves korában, 479-ben Kr. e. halt meg.

Kína Krisztus előtt 1100 körül élte aranykorát. A túlhatalmassá vált hűbéres fejedelmek azonban csakhamar szétzúzták a birodalom egységét és egymással háborúskodtak. Felbomlott a rend minden köteleke. *Gazdasági romlás és nyomorúság támadt belőle, amit az erkölcsök hanyatlása is követett.* A vezető szellemek sem látták a kiemelkedés útját. A történelem Konfuciuszt ismerte el azóta annak a hősnek, aki népet kivezette a kaoszából.

Konfucius nem volt vallásalapító s nem is kívánt azzá lenni. Csupán népet akarta mássá alakítani s erre egyetlen biztos útnak az *egyen belső átalakulását* tekintette. Felállította a *nemes emberség* eszményképét. Az ilyen ember úgy cselekszik és gondolkodik, embertársaival való viszonyában akként jár el, ahogy illik. Ehhez szükséges azonban részéről a *tökéletességre való törekvés*. Egyenesség és nyíltság ennek feltétele, következménye pedig a lelki egyensúly. A tökéletes összhangzatosság azonban csak az Ég sajátja. *Fáradozás és érdem nélkül a természet csak keveseknek adja meg.* Lankadatlan buzgóság kell hozzá, hogy mindenben *kiválasszuk a jót és a jó mellett kitartsunk.* Így lesz képes az ember arra is, hogy kötelességeit embertársaival szemben teljesítse.

Az ember szociális magatartását Konfucius *öt viszonyban* foglalta össze, amelyek a társadalmi rend magvát teszik. „Ha a férfi és a nő úgy tartozik egymáshoz,“ hogy a nő a ház belsejében, a férfi pedig a közéletben foglal helyet, akkor az Ég és a Föld nagy törvénye uralkodik“. A két nem szellemi tulajdonságainak egyensúlyából, a kettőnek benső kiegészüléséből, amely nemcsak az érzéki-testire irányul, fakad az áldás. A feleség engedelmességgel tartozik férjének és egész életében függ a férfitől. A férjetlen nő az atya, illetve a legidősebb fivér, az özvegy a legidősebb fia gyámsága alatt áll. Ennek ellenére Konfucius üdvösnek mondja, ha a nőnek bizonyos befolyást engednek a közügyekre is. A *gyermek* viszonyát *szüleihez* a jámborságnak kell áthatnia, vagyis a teljes belenyugvásnak a szülők akarataiba. A függésnek a szülők halála után is meg kell maradnia. A gyermek három éven át köteles szüleit gyászolni és a fiúnak semmitsem szabad az addigi életmódon változtatnia. „Ha az apa életben van, az ő akarata az irányítószabó, ha meghalt, akkor példáját kell követni.“ E gyermeki jámborsággal szemben minden más kötelesség háttérbe szorul. Még szülei bűncselekményeit is el kell a gyermeknek hallgatnia. A *fiatalabb testvér* rendelje alá magát az *idősebb testvérnek*. A fiatalabb testvér magasabb méltósága és nagyobb gazdagsága sem változtat ezen. A fiatalabb testvérnek az idősebb testvér feleségét is szolgálnia kell. A fiatalabb viszont figyelmességét és szeretetét követelheti az idősebbtől. A *barát*

hűséggel tartozik *barátjának*. A „hűség” szó kínai írásjele az „ember” és a „szó” írásjele együtt („egy férfi, egy szó”). Az igazi barátság értelme a szellemi kiegészülés és a kölcsönös erkölcsi támogatás. Hasznos a barátság az egyenes, őszinte és tapasztalt emberrel. A hazugok, hízlegők és fecsegők barátságától óvakodni kell. „Szavak mitsem érnek — mondja Konfucius, — a tettek számitanak egyedül. Barátomnál választom a jót, ami van benne, és utánzom abban; ami nem jó benne, azt megváltoztatom, *először magamban*, s azután nála.” Az ötödik vizszony a *fejedelemé* és az *alattvalóé*. Ezen múlik a nép sorsa. Kormányozni Konfucius szerint annyi, mint „helyesen cselekedni”. A jó uralkodás feltétele az önuralom. Ahogy a „császár” szó kínai írásjele is az „önmaga” és az „uralkodni” jeleiből tevődik össze, míg a végrehajtó szervek, a tisztviselő írásjele egy férfire utal, aki mélyen meghajol. Konfucius megkivánja, hogy senki ne pályázzék tisztviselői állásra, akiből hiányzik a szakértelem. Maga az elvont tudás nem elegendő. „Ha valaki betéve tudja a *Si* (az Énekek Könyve) háromszáz dalát, de a közigazgatásban nem ismeri ki magát, bár a háromszáz dal sok okos dolgot tartalmaz, mit kezdhetünk az ilyen emberrel?” Mindenesetre a szakértelmen felül az emberismeret és az emberszeretet a közhivatalnok legszükségesebb minősítése.

Világnézeti tételrendszert Konfucius nem dolgozott ki. Gondolatait és meglátásait csak jóval később, a *Sung*-dinasztia idején (960—1280 Kr. u.) építették ki metafizikai jellegű spekulatív bölcselletté. Konfucius szemlélete alapján *pantheisztikus*, mint koráé is volt. Nem ismert kettősséget Teremtő és teremtmény között. Túlvilág vagy természetfölöttiség idegen számára. *Azonosítja* az „erkölcsit” és a „természetit” s életérzésének ez az azonosság az alapja. A természet élő valami, lélekkel áthatott, ami magában foglalja a *látható*nak és a *láthatatlannak* körét. A kettő között az összefüggés a *tao*. A *tao* Konfuciusnál a nagy természeti törvénynek az emberre való alkalmazása. Maga az ember *csak egy darabja annak a mindenségnek*, amelyet a *tao* kormányoz. Elsősorban az „emberiségnek” alkotóeleme az ember, aki éppen ezért *vagy társadalmi lény, vagy egyáltalán semmi*. Mint látjuk tehát, Konfuciusnak nincs semmi képze az emberről, mint *sajátjogú létezőről*, mint *személyről* és „én”-ről. A személyes felelősség képze sem bukkan fel előtte. Az ember félrenyúlásai *nem önmagukban rosszak*, hanem csak mint a nagy természet összhangjának megzavarásai. Pantheisztikus szemléletének megfelelően Konfucius következetesen hirdette az ember *erkölcsi autonómiáját* is. Ezért fogadták örömmel tanítását Európában a felvilágosultság gondolkodói.

Három kérdéssel azonban tanácstalanul áll szemben Konfucius. Az egyik a *halál títka*, a másik a *szenvedés oka*, a harmadik a *rossznak a ténye*. Vallási alapon nem tette fel a kérdést s így nem is válaszolhatott. Valamit azonban sejtett. Thaurén igen figyelemreméltó részletet közöl erre vonatkozóan Konfucius és tanítványai írásaiból. „Adjatok nekem *egy szót*, hogy, ha azt hallottam, nyugodtan fektethessem fejemet a halál vánkosára!” — mondotta Konfucius, amikor önmagával békétlenül várta utolsó óráját. Mert mint mindenkit, aki erkölcsi kö-

vetelményeket állít fel anélkül, hogy azokat Istenbe horgonyozná, őt sem kímélték a keserű csalódások. Egészen megrázó a nagy bölcs öregkori vallomása: „Hogy egy valóban jó embert lássak, nem adatott meg nekem. Hacsak egyetlen szentet láthattam volna, már az is boldoggá tenne.” Nem maradt meg számára más, mint a vágy „*az Ember után, a Szent után, aki egyszer hozzánk fog küldetni*”, és az után, „*aki a népnek dús kegyelmeket ajándékoz és az egész emberiséget megváltani képes*”. E két rendkívül figyelemreméltó kijelentés közül az elsőt *Csung Jung* 27. fejezetéből, a másodikat *Lung Ju* VI. könyvének 28. fejezetéből idézi a tanulmány szerzője. S Thaurén szerint Kunfucius tanítása csak azért maradhatott 24 évszázadon át Kína szellemi alapja, mert *öntudatlanul a „természettől fogva keresztény lélekből” fakadt*. Nem-hogy útját állná Krisztusnak, de feléje mutatja az utat hazájában ma is.

* * *

Az élet értelme a rejtély Konfucius előtt, ugyanaz a probléma, amely ma sem hagyja nyugton a filozófusokat. A természettudósok már inkább az élet mivoltát és eredetét kutatják, ám az ő munkájukba is belejátszanak a világnézeti szempontok. A mi keresztény felfogásunkat mutatja ki helytállóan Rainer von Schubert-Soldern egyetemi tanár abban a tanulmányában, amelyet a biológia mai irányairól írt. Két irány fontos a számunkra. Az egyik a *kriticizmus*, a másik az *újvitalizmus*. A kriticizmus lényegileg Kant kategória-tanán nyugszik, amelyet Max Hartmann alkalmazott a biológiára. Gondolatmenetét Schubert-Soldern ezzel a példával világítja meg:

Hallok egy magas hangot, amelyet „c”-nek ismerek fel. Az egész folyamat itt ekként játszódott le: 1. valami hatott rám (*a létező és az okozatosság kategóriája*), 2. egy hangérzet az, ami tudatomba hatolt, 3. a hangnak világos hangszíne van és a skálában „c”-vel jelölt magassággal bír (*a mennyiség és minőség kategóriája*). Elemezzük most. Hogy én „valamit” gyanítok magamon kívül, feltételezi a „létező” fogalmát. Hogy kívülről engem valami hatás érhet és az tudatomba hatolhat, feltételezi az okozatosság fogalmát, vagyis azt, hogy ok és okozat együtt jár. Hogy én a hangot meg tudom különböztetni egy fény- vagy hőérzettől, s hogy mint hangot meg tudom különböztetni más hangoktól, megkívánja, hogy a rajtam kívül eső dolgok egy meghatározott rendbe legyenek foglalva. Minthogy pedig én minden érzetemet egy meghatározott rendbe tudom iktatni, bennem magamban is egy rendnek kell lennie, amely a külső renddel egyezik. Ennek a kategória-rendnek tehát a kivülem levő dolgokhoz kell forradnia. Bennem pedig meg kell lennie a képességnek, hogy ezt a kategória-rendet felismerjem és a dolgokat aszerint különböztessem meg. A rendet tehát — s ez a döntő mozzanat — nem én viszem bele a dolgokba, hanem ennek meg kell lennie *magukban a dolgokban*. Sőt a dolgok jellegét éppen ez a rend határozza meg. Már az a körülmény, hogy biológiát művelhetünk, mindezt eleve feltételezi. Természetkutatás nélkül egyáltalán lehetetlen volna. Ha nem volna egy rendező elv, amely az *anyag fölé* van állítva, akkor az anyagi világ összevisszasága már előre kizárna minden kutatást.

Még könnyebben érthető meg, mert érvelése teljesen gyakorlati, a másik irány, a *Driesch-féle* újvitalizmus. Vitalizmus, mint tudjuk, általában jelenti azt a felfogást, amely az életfolyamatokat nem anyagi, hanem anyagontúli elvvel magyarázza. A vitalizmus így az élet legrégebb és legeredetibb magyarázata. Ez jutott kifejezésre az antik bölcselők gondolkodásában is.

A megtermékenyített petesejt sok sejtre való osztódással és e sejtek differenciálódásával fokozatosan fejlődik kész szervezetté. A spiritalizmust kizáró tanítások ezt akként magyarázzák, hogy a pete egy *szerves gépezetféle*, amely automatikusan indul osztódásnak, az osztódás és differenciálódás pedig automatikusan és szükségszerűen létrehozza a petének szervezetté való fejlődését. Igen ám — feleli rá Driesch, — de ha a csirázóban levő petét két vagy több darabra bontjuk, akkor *mindegyik darab egy-egy teljes szervezetet hoz létre*. A pete, amelyből egy békának kellett volna fejlődnie, egyszeriben két békát támaszt. A felpete, amelyből rendes módon egy *félbékának* kellett volna alakulnia, a kísérleti körülmények között egy egész békát produkál. Ha csak az anyag mozgásáról lenne szó, akkor, minthogy beavatkozásunkkal a „pete“-gépet két félre bontottuk, az automatikusan működő félgépek *automatikusan* csak egy-egy félbékát eredményezhettek volna. Ha viszont a felpeték mégis egy-egy egész békává fejlődtek, akkor ez azt bizonyítja, hogy a pete szétbontásakor „*valamit*“ mégsem *voltunk képesek kettéosztani*. Ez a valami azonban nem lehet anyagi természetű, mert hiszen ami anyag volt, azt kétségkívül megfeleztük. A petében kell tehát valami *nem-anyagi elvnek* lennie. Az a képesség, hogy egész békát alkosson, megvan mind az egész petében, mind annak részeiben. A legszembeszökőbb pedig az, hogy ez az elv sérthetetlen a kísérleti beavatkozások számára. Egyszerűen nem tudunk hozzányúlni. Mindazt, amit regenerációnak, a veszendőbe ment testrészek újjáalkotásának nevezünk, szintén csak ezzel az elvvel magyarázhatjuk meg.

A Driesch-féle újvitalizmust újabb kísérletek igazolják. *Spemann* és iskolája pl. a fejlődésben már meglehetősen előrehaladt bizonyos csirában különböző sejtöröket cserélt fel egymással s ennek ellenére teljesen normális egyed származott. A biológusnak el kell így legalább annyit ismernie, hogy az élő szervezetben *valósággal* bírnak olyan *cél-szerűségek* és *ösztönök*, amelyeknek eredete nem fedezhető fel abban a kolloidális anyagban, amely minden észlelés szerint a szervezeteket alkotja. Magukból a tudományos tényekből folyik — írta az emberrel kapcsolatban *Lecomte du Nouy* is, — hogy a tudósnak meg kell engednie egy olyan meg nem határozható „*valaminek*“ fennforgását, amely lehet isteni eredetű is. Hogy mennyire így van, mutatja napjainkban olyan biológusok állásfoglalása is, mint *Cuénot*, *Collin*, vagy *Julian Huxley*. Utóbbinak nagy pályatársa, *Alexander*, hangoztatja, hogy azok a szellemi értékek, amelyeken a világvallások alapulnak, nemcsak látzatok: valóságos helyük van a kozmoszban, mert az emberi lét megoldása *csak vallási* lehet.

Mihelics Vid